

Foto Collectie Peter Bak

Grootseminarie in Haaren.

FEESTDAGEN ACHTER HAARENS PRIKKELDRAAD

Sigaren, appelflappen en warme punch zonder alcohol

Het grootseminarie in Haaren, tussen Tilburg en Den Bosch, was van najaar 1941 tot begin 1943 ingericht als gijzelaarskamp. Daarna fungeerde het gebouw tot de bevrijding als *Polizeigefängnis*. Memorabel was de feestelijke viering van kerst en oudejaarsavond in 1942, met dank aan de aimabele kampcommandant Wacker.

Door Peter Bak

‘Kerkkoor en mannenkoor waren heerlijk gehavend,’ herinnerde de hervormde predikant Ottho Heldring zich later nog goed. ‘De versieringscommissie was in haar geheel ontslagen, het orkest sterk vermagerd.’ Heldring, directeur van een filantropische instelling in het Gelderse

Zetten, behoorde tot de vierhonderd gijzelaars die eind 1942 door de Sicherheitsdienst in het Haarense grootseminarie werden vastgehouden. In hun midden leefden grootse plannen voor de viering van kerst, maar die leken door de Duitsers om zeep te worden geholpen. Op 17 december, ’s

Foto Wikimedia

Seminarie Beekvliet in Sint-Michielsgestel, waar evenals in Haaren een gijzelaarskamp was ingericht.

avonds tegen half tien, kwam kampcommandant Heinrich Wacker met een aantal vellen papier in zijn hand de eetzaal binnenlopen. *'Ruhe bitte!'* Wat had Wacker op dit tijdstip van de dag nog te melden? Was er weer ergens in Nederland een aanslag gepleegd waarvoor een aantal van hen moest boeten?

'Die volgende Personen werden Morgen entlassen,' ging Wacker verder, waarna hij in alfabetische volgorde namen begon af te lezen, meer dan honderd. Applaus steeg op, gelukwensen klonken, handen werden gedrukt, tranen weggepinkt. Drie autobussen verlieten de volgende dag, aan het einde van de middag, het grootseminarieterrein, met als bestemming station Vught. Driehonderd gijzelaars moesten in Haaren achterblijven. Hun wachtten kerstdagen in gevangenschap. Die verliepen, ondanks de teleurstelling, zeer feestelijk, maar op oudejaarsochtend kwamen SS-bewakers de cellen binnenstormen, bajonetten op hun geweren. Vrede op aarde was weer even heel ver weg.

Met je leven borg staan

Vijftien maanden eerder, 9 september 1941, dinsdag: het dorp Haaren is in rep en roer. 't Simmenarie is dur de Duitsers gevorderd en moet ontruimd worre,' luidt de roep die door de straten gaat. De honderdvijftig leerlingpriesters en hun docenten hebben tot zaterdag, twaalf

'Hotel Haaren' verandert langzaam maar zeker in een 'echte' gevangenis

uur 's middags, de tijd het gebouw te ontruimen. Twee maanden later arriveren de eerste nieuwe bewoners in het Haarens grootseminariegebouw: vierenvijftig man uit kamp Amersfoort en ruim tweehonderdvijftig man uit het Duitse kamp Buchenwald. De Amersfoorters zijn opgepakte verzetslui: communisten. Zij moeten in Haaren hand- en spandiensten verlenen, als keukenhulp, kleermaker, kapper, monteur, administrateur. De groep uit Buchenwald bestaat uit 'Indische gijzelaars': vooraanstaande Nederlanders die zijn opgepakt als vergelding voor het interneren van Rijksduitsers in Nederlands-Indië. De Indische gijzelaars verhuizen in mei 1942 naar het kleinseminarie 'Beekvliet' in het naburige Sint-Michielsgestel. Algauw wordt een nieuwe groep gijzelaars het Haarens grootseminarie binnengebracht: achthonderd prominenten die met hun leven borg moeten staan voor orde en gezag in bezet Nederland. Op 15 augustus 1942, nadat in Rotterdam een aanslag op een trein van de Wehrmacht is gepleegd, voegen de Duitsers de daad bij het woord. Vijf gijzelaars (twee uit Haaren) worden in de bossen bij Goirle gefusilleerd. Twee

maanden later staan in Woudenberg opnieuw twee Haarenses gijzelaars voor het vuurpeloton, als vergelding van sabotageacties in Twente. De executies maken in Haaren uiteraard diepe indruk en zorgen voor een macabere sfeer. Na die vijftiende augustus is de dreiging van de vergeldingsdood iedere minuut van de dag voelbaar. Ook het seminariegebouw heeft ondertussen grimmiger trekken gekregen. De ramen op de eerste verdieping zijn dichtgemetseld, op een tralievenstertje van vijftig bij dertig centimeter na. 'Hotel Haaren', zoals gijzelaars het gebouw wel noemen, verandert langzaam maar zeker in een 'echte' gevangenis, met overeenkomstige bewoners: opgepakte verzetsstrijders – en ook Joden. Tussen mei 1942 en januari 1943 is Haaren de verblijfplaats van honderdnegentig Joden. Slechts vijf van hen zullen na de bevrijding in Nederland terugkeren.

Bakjes aan touwtjes

De gearresteerde verzetsstrijders bevolken de lange gang op de eerste verdieping: zwijgende gevangenen met bleke gezichten die in bange afwachting zijn van hun proces. De gijzelaars noemen de gang 'de Lange Jammer' en kunnen de bewoners zien vanuit de eetzaal. Die kijkt namelijk uit op de binnenplaats waar de gevangenen dagelijks een halfuur worden gelucht. Hun aantal groeit gestaag, het gebouw wordt te klein. Daarom worden begin november 1942 tweehonderd gijzelaars naar Sint-Michiëlsgestel overgebracht. Anderhalve maand later, een week voor kerst, worden ruim honderd 'Haarinezinnen' vrijgelaten. Onder de driehonderd achterblijvers strijden ontgoocheling en onzekerheid om voorrang, gevoelens die echter ook saamhorigheid kweken en een onvergetelijke kerstfeest in gevangenschap tot gevolg hebben. De Haarensse burgemeester Alphons Panis, die op goede voet staat met de aimabele kampcommandant Wacker, zorgt voor kerstbomen; de Bossche vestiging van V&D levert versieringsartikelen en appelvellen; de Eindhovense tabaksfabriek Mignot & De Block heeft in Haaren kistjes met sigaren afgeleverd. Op Kerstavond is alles gereed, ook de kribbe die door de knutselploeg is vervaardigd. Tegen achten stromen de driehonderd gijzelaars de eetzaal binnen. Het buffet staat onder kerkelijke supervisie. Dominee Heldring beheert het plateau met appelvellen, terwijl mgr. F.N.J. Hendriks,

De smokkelexpres draait tijdens de feestdagen op volle toeren

vicaris-generaal van het bisdom Den Bosch, over de sigaren gaat en de remonstrantse theoloog Bert van Holk zakjes met suikergoed uitdeelt. Aan het einde van de rij tafels wacht op elke gijzelaar een glas warme punch – zonder alcohol. Wanneer het middernachtelijk uur nadert leest Van Holk een aantal gedichten voor, Hendriks draagt een nachtmis op. Daarna treedt het kerkkoor aan, uitgedund weliswaar, maar de Mis van Perosi klinkt er niet minder indrukwekkend om. Kerstmorgen begint met een bezielende preek van de hervormde zendingstheoloog Hendrik Kraemer. 's Middags volgt een viering in de eetzaal waar ook de 'Amersfoorters' bij aanwezig zijn, de groep gevangenen die al ruim een jaar in Haaren zit en het gijzelaarskamp huishoudelijk draaiende houdt. De andere gevangenen, van 'de Lange Jammer' op de eerste verdieping, zitten in hun cel, maar

Foto Collectie Gedenkplaats Kamp Haaren

Celruimte in gijzelaarskamp en latere *Polizeigefängnis*.

worden niet vergeten. De smokkelexpres draait tijdens de feestdagen op volle toeren. Vanuit de tweede verdieping, door de celraampjes, laten gijzelaars aan touwtjes het ene bakje na het andere neer, met daarin brood, ham en leverworst.

Ontsnapping

Ook de jaarwisseling willen de gijzelaars gezamenlijk vieren. 'Wij waren toch van één grote familie en wij woonden toch onder éénzelfde dak,' schreef Jan de Quay, de latere premier, naderhand in het *Gedenkboek gijzelaarskamp Haaren*. Een gereformeerde domineeszoon uit het Zuid-Hollandse Nieuwveen lijkt echter roet in het eten te gooien. Zijn naam is Wim Speelman en hij is de grote man achter de verspreiding van het verzetsblad *Vrij Nederland*. Speelman is op 9 december 1942 in Amsterdam gearresteerd en naar Haaren overgebracht. Algauw ontdekt hij dat de tralies voor zijn celraam niet onwrikbaar zijn; ze zijn van geknipt betonijzer en hebben dus scherpe uiteinden. Door aan de tralies te draaien boren ze zich in de bakstenen en komen ze los. Op 30 december wrikt Speelman de laatste tralie los; tegen middernacht wringt hij zich door het venster en laat hij zich aan een touw van aan elkaar geknoopt beddengoed naar beneden zakken. De ontsnapping van Speelman, die een maand later een van de oprichters van het protestantse verzetsblad *Trouw* zal zijn, wordt op de vroege oudejaarsmorgen ontdekt. De gijzelaars worden naar de eetzaal gedreven waarna bewakers, Nederlandse SS'ers, de cellen ondersteboven keren en met hun bajonetten in het wilde weg onder bedden steken.

In Haaren kon eigenlijk alles, als het maar binnen het prikkeldraad bleef

Thomasvaer en Pieternel

In de loop van de dag keert de rust weer. En wordt toch met de organisatie van de oudejaarsviering begonnen, oogluikend toegestaan door kampcommandant Wacker. 'In Haaren kon eigenlijk alles,' aldus De Quay, 'als het maar binnen het prikkeldraad bleef en als de commandant maar geen last kon krijgen met zijn ondergeschikten.' Voor één ding is Wacker namelijk bang: dat hij door het bewakende personeel wordt aangegeven

Wim Speelman

Foto Collectie Erfgoed, Vrije Universiteit Amsterdam

wegens te grote toegevendheid. Dit leidt er bijna toe dat hij de oudejaarsviering alsnog verbiedt. Een wacht ontdekt dat feestkleren het grootseminarie zijn binnengesmokkeld: de kostuums waarin twee gijzelaars Thomasvaer en Pieternel gestalte willen geven, personages uit de achttiende-eeuwse klucht *De bruiloft van Kloris en Roosje*. Die wordt rond Oud en Nieuw traditioneel na het laatste bedrijf van Vondels treurspel *Gijsbrecht van Aemstel* opgevoerd.

De vondst doet Wacker uit zijn slof schieten, maar hij eist niet dat de kostuums worden ingeleverd. Dus kan de voorstelling doorgaan: Thomasvaer en Pieternel bezien op humoristische wijze de achterliggende maanden in *Geisellager* Haaren. Na afloop van de voorstelling wordt twaalf maal met een houten hamer op een holle buis geslagen. Het jaar 1943 is aangebroken en brengt tien dagen later, op 11 januari, grote verandering: de driehonderd gijzelaars worden naar Sint-Michiëlsgestel overgebracht. Haaren is gijzelaarskamp af en alleen nog *Polizeigefängnis*. Een oord van bang wachten voor gearresteerde verzetsstrijders, anderhalf jaar lang, tot september 1944, wanneer de geallieerden de grens overtrekken en de gevangenis wordt ontruimd. Dan zijn inmiddels honderd gevangenen in kamp Vught terechtgesteld. Zeshonderd zullen in een concentratiekamp sterven.